

HUDUDLARDA SANOAT MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARISH TENDENSIYALARINI IQTISODIY-STATISTIK TAHLILI

Allaniyazova Aysara Muratovna

Kadrlar malakasini oshirish va statistik
tadqiqotlar instituti
Tayanch doktorant

Email: aysaraallaniyazova@gmail.com

Tel: +998913953555

Annotatsiya

Ushbu maqolada mamlakat hududlarida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish dinamikasi, tarkibiy tuzilishi va rivojlanish tendensiyalari iqtisodiy-statistik metodlar yordamida kompleks tahlil qilingan. Tadqiqot davomida hududlararo sanoat potensialining notekis taqsimlanishi, diversifikatsiya darajasi va ishlab chiqarish samaradorligi tendensiyalari matematik formulalardan xoli ravishda, faqatgina statistik ko'rsatkichlar va jadvallar majmui orqali o'rganilgan. Hududlarning sanoat sohasidagi o'zaro bog'liqligi va klasterlashish xususiyatlarini aniqlash maqsadida variatsiya, tarkibiy siljishlar, korrelyatsiya va determinatsiya tahlillari qo'llanilgan. Maqolada sanoat ishlab chiqarishining hududiy konsentratsiyalashuvi darajasi baholanib, mavjud disproporsiyalarni kamaytirish va hududlarning sanoat salohiyatini muvozanatli rivojlantirish bo'yicha ilmiy-asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Hududiy sanoat, iqtisodiy-statistik tahlil, tendensiya, diversifikatsiya, tarkibiy siljishlar, konsentratsiya darajasi, disproporsiya, determinatsiya, klasterlash, jadval tahlili.

Аннотация

В данной статье с применением экономико-статистических методов комплексно проанализированы динамика, структурное строение и тенденции развития производства промышленной продукции в регионах страны. В ходе исследования неравномерное распределение промышленного потенциала между регионами, уровень диверсификации и тенденции эффективности производства изучены без использования математических формул, только на основе совокупности статистических показателей и таблиц. Для выявления взаимосвязей между регионами в промышленной сфере и особенностей их кластеризации применены вариационный анализ, анализ структурных сдвигов, корреляционный и детерминационный анализ. В статье оценен уровень территориальной концентрации промышленного производства, а также разработаны научно обоснованные предложения и рекомендации по снижению существующих диспропорций и обеспечению сбалансированного развития промышленного потенциала регионов.

Ключевые слова: региональная промышленность, экономико-статистический анализ, тенденция, диверсификация, структурные сдвиги, уровень концентрации, диспропорция, детерминация, кластеризация, табличный анализ.

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the dynamics, structural composition, and development trends of industrial production in the regions of the country using economic and statistical methods. The study examines the uneven distribution of industrial potential among regions, the level of diversification, and trends in production efficiency without the use of mathematical formulas, relying only on a set of statistical indicators and tables. To identify interregional relationships in the industrial sector and the features of clustering, variation analysis, structural shift analysis, correlation analysis, and determination analysis were applied. The article assesses the level of territorial concentration of industrial production and develops scientifically grounded proposals and recommendations aimed at reducing existing disproportions and ensuring the balanced development of regional industrial potential.

Keywords: regional industry, economic and statistical analysis, trend, diversification, structural shifts, concentration level, disproportion, determination, clustering, tabular analysis.

KIRISH

Milliy iqtisodiyotning barqaror va yuqori sur'atlar bilan o'sishini ta'minlash, eng avvalo, umumiy tizimning yetakchi tarmog'i bo'lgan sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishi hamda mamlakat hududlari bo'yicha oqilona joylashtirilishi bilan uzviy bog'liqdir. Sanoat sohasi nafaqat yalpi ichki mahsulotning asosiy qismini shakllantiradi, balki yangi ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va aholi farovonligini oshirishda lokomotiv vazifasini o'taydi. Biroq, mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida hududlarning tabiiy-iqtisodiy, demografik va infratuzilmaviy salohiyati turlicha bo'lganligi sababli, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va sur'atlarida sezilarli hududiy nomutanosibliklar (disproporsiyalar) kuzatilmoqda.

Hududlarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish tendensiyalarini iqtisodiy-statistik jihatdan muntazam tahlil qilib borish makroiqtisodiy siyosatni to'g'ri shakllantirish va hududiy dasturlarni samarali amalga oshirish uchun zarurdir. Statistik metodlar yordamida ishlab chiqarishdagi miqdoriy va sifat o'zgarishlarini baholash, yashirin iqtisodiy imkoniyatlarni (rezervlarni) yuzaga chiqarish va istiqboldagi rivojlanish trayektoriyalarini prognoz qilish imkoniyati tug'iladi. Ayniqsa, sanoat tarkibidagi xomashyo yo'nalishidan yuqori qo'shilgan qiymatli tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishga o'tish darajasini baholash hududiy tadqiqotlarning markazida turishi lozim.

Respublikamizda sanoat siyosatining bosh maqsadi mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash asosida klasterlar faoliyatini kengaytirish, erkin iqtisodiy zonalar salohiyatidan samarali foydalanish va shu orqali hududlar iqtisodiyotini diversifikatsiya qilishdan iboratdir. Shunga qaramay, ayrim viloyatlarda sanoat ishlab chiqarishi hamon bir yoki ikkita yirik korxona faoliyatiga yoxud faqat tog'-kon sanoatiga bog'lanib qolmoqda, bu esa mahalliy iqtisodiyotning tashqi shoklarga va inqirozlarga nisbatan zaifligini oshiradi [3]. Bunday sharoitda hududlar sanoatining

diversifikatsiyalashuv darajasini reyting baholash va ularning ishlab chiqarish tendensiyalarini iqtisodiy-statistik tahlil qilish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi - mamlakat hududlarida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning zamonaviy tendensiyalarini iqtisodiy-statistik metodlar yordamida kompleks baholash, hududlararo disproporsiyalarni aniqlash va ularni bartaraf etishning ilmiy-asoslangan yo'nalishlarini belgilashdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar va tadqiqot savollari qo'yildi:

Hududlarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining dinamik tendensiyalari va konsentratsiyalashuv darajasi qanday holatda?

Hududiy sanoat tuzilmasidagi tarkibiy siljishlar va diversifikatsiya jarayonlarini statistik mezonlar orqali qanday baholash mumkin?

Ekonometrik va statistik baholash asosida hududiy sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmiga ta'sir etuvchi asosiy omillarning (investitsiyalar, mehnat resurslari) ta'sir darajasi qay darajada ifodalanadi?

Ushbu savollarga javob topish hududiy sanoat siyosatining uzoq muddatli strategiyalarini ishlab chiqishda muhim metodologik baza bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hududiy sanoat rivojlanishini baholash masalalari iqtisodiy geografiya, hududiy iqtisodiyot va iqtisodiy statistika fanlarining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Hududlarning sanoat salohiyatini baholashda ishlab chiqarish hajmi, tarmoq tarkibi, investitsiyalar va mehnat resurslari o'rtasidagi bog'liqlikni kompleks tahlil qilish zarurligi ta'kidlangan [1]. Hududiy iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda sanoat ishlab chiqarishini diversifikatsiya qilish va hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish barqaror iqtisodiy o'sishning muhim sharti sifatida baholangan [2].

O'zbekiston sanoatining hududiy rivojlanish xususiyatlarini o'rgangan tadqiqotlarda ayrim hududlarda sanoat ishlab chiqarishining yuqori darajada konsentratsiyalashgani, ayrim hududlarda esa ishlab chiqarish salohiyatidan to'liq foydalanilmayotgani qayd etilgan [3]. Iqtisodiy-statistik tadqiqot metodologiyasiga bag'ishlangan ilmiy ishlarda dinamika qatorlari, variatsiya, guruhlash va taqqoslash usullari hududiy rivojlanish tendensiyalarini baholashning asosiy vositalari sifatida tavsiya etilgan [4].

Sanoat ishlab chiqarishining hududiy tarkibini baholashda konsentratsiya ko'rsatkichlari muhim ahamiyat kasb etishi ilmiy jihatdan asoslangan. Herfindahl indeksi va unga asoslangan yondashuvlar tarmoqning monopol darajasi hamda diversifikatsiya holatini aniqlashda keng qo'llanilishi ko'rsatib berilgan [5]. Ekonometrik modellash tirish usullari esa hududiy sanoat rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni miqdoriy baholash va ular o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini berishi ta'kidlangan [6].

Hududiy sanoat majmualarining tarkibiy transformatsiyasiga bag'ishlangan tadqiqotlarda ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish hududlarning iqtisodiy barqarorligini oshirish va sanoat tarmoqlarining mutanosib rivojlanishini ta'minlashga

xizmat qilishi asoslangan [7]. Sanoatni diversifikatsiya qilish va ishlab chiqarish tarkibini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlarda investitsiyalarni yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi tarmoqlarga yo'naltirish hududiy rivojlanish samaradorligini oshirishi qayd etilgan [8].

Hududiy iqtisodiy rivojlanish nazariyasida iqtisodiy faoliyatning makon bo'yicha joylashuvi, aglomeratsiya omillari va sanoat klasterlari o'rtasidagi bog'liqlik keng yoritilgan [9]. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini o'rgangan tadqiqotlarda ularning sanoat ishlab chiqarishini kengaytirish, investitsiyalarni jalb etish va hududiy sanoat tarkibini diversifikatsiya qilishdagi ahamiyati asoslab berilgan [10].

Klasterlar nazariyasida sanoat korxonalari, infratuzilma va innovatsion institutlarning hududiy integratsiyasi raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omili sifatida e'tirof etilgan [11]. Innovatsion iqtisodiyot va tarkibiy siljishlarga oid tadqiqotlarda texnologik yangilanishlar sanoat ishlab chiqarishining tarkibiy o'zgarishlarini jadallashtirishi va hududiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashi ko'rsatilgan [12].

Mehnat unumdorligini statistik baholashga bag'ishlangan ishlarda inson kapitalidan samarali foydalanish sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan [13]. Sanoat siyosati samaradorligini baholash bo'yicha tadqiqotlarda investitsiya, texnologik modernizatsiya va ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish hududiy sanoat o'sishining asosiy omillari sifatida baholangan [14]. Hududlarni klasterlash metodologiyasiga oid ilmiy ishlarda statistik guruhlash usullari hududlarning rivojlanish darajasini aniqlash va strategik rejalashtirishda samarali vosita ekanligi asoslangan [15]. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlarda esa ushbu sektorni qo'llab-quvvatlash sanoat ishlab chiqarishini diversifikatsiya qilish hamda hududlarning iqtisodiy salohiyatini mustahkamlashga xizmat qilishi qayd etilgan [16].

METODOLOGIYA

Hududlarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish tendensiyalarini tadqiq etishda tizimli yondashuv va bir qator iqtisodiy-statistik metodlar majmuasidan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosida matematik formulalar ishtiroki cheklanib, asosiy e'tibor natijaviy ko'rsatkichlar mantiqiga qaratildi va quyidagi usullar qo'llanildi:

Dinamika qatorlari tahlili (Time Series Analysis): Hududlarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining vaqt davomida o'zgarishini o'rganish maqsadida mutlaq o'sish, zanjirsimon va bazaviy o'sish sur'atlari hamda har bir foiz o'sishning mutlaq qiymati kabi statistik mezonlar qo'llanildi.

Tarkibiy siljishlar va diversifikatsiyani baholash metodlari: Hududlar sanoatining tarmoq va hududiy tuzilmasidagi o'zgarishlarni baholash uchun monopollashuv va konsentratsiya darajasini aniqlovchi indekslar tizimidan foydalanildi. Bu ko'rsatkichlar ishlab chiqarishning qay darajada monopollashgani yoki diversifikatsiya qilinganini nisbiy ulushlar muvozanati orqali ifodalaydi.

Omili korrelyatsiya va determinatsiya tahlili (Factor Analysis): Hududiy sanoat mahsuloti hajmi bilan unga ta'sir etuvchi omillar - asosiy kapitalga kiritilgan

investitsiyalar va sohada band bo'lganlar soni o'rtasidagi bog'liqlik ko'p omilli modellarning chiqish parametrlari (determinatsiya va elastiklik ko'rsatkichlari) asosida tahlil qilindi.

Klaster tahlili (Cluster Analysis): Mamlakat hududlari sanoat rivojlanishining o'xshash xususiyatlari, ishlab chiqarish hajmi va tarmoqlar mutanosibligiga ko'ra bir jinsli guruhlariga (klasterlarga) ajratildi.

Tadqiqotning axborot bazasini Davlat statistika agentligining rasmiy yillik ma'lumotlari, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari hamda vazirlik va idoralarning hisobotlari tashkil etdi. Barcha hisob-kitoblar va ma'lumotlarni tizimlashtirish jarayonlari maxsus statistik dasturiy ta'minotlar yordamida bajarildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'tkazilgan iqtisodiy-statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, keyingi yillarda mamlakat miqyosida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lsa-da, hududlar kesimida kuchli differensiatsiya (farqlanish) saqlanib qolmoqda.

1-jadvalda mamlakat hududlarining sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishdagi ulushi va konsentratsiya indeksleri bo'yicha guruhlanishi aks ettirilgan:

1-jadval

Hududlarning sanoat salohiyati va tarmoq diversifikatsiyasi ko'rsatkichlari¹

Hududlar guruhi (Sanoat salohiyati bo'yicha)	Sanoatdagi ulushi, foizda	Tarmoq konsentratsiyasi indeksi	Sanoat ishlab chiqarishining asosiy xususiyatlari
Yuqori darajada rivojlangan (Toshkent sh., Toshkent va Navoiy vil.)	45.2 - 52.0	Past va barqaror (Diversifikatsiyalangan)	Yuqori texnologik ishlov berish, mashinasozlik, kimyo va metallurgiya rivojlangan.
O'rtacha rivojlangan (Andijon, Farg'ona, Samarqand, Buxoro vil.)	28.5 - 34.8	O'rtacha darajada (Maqsadli konsentratsiya)	Yengil sanoat, oziq-ovqat, to'qimachilik va qurilish materiallari yetakchi o'rinda turadi.
Past darajada rivojlangan (Surxondaryo, Jizzax, Sirdaryo, Xorazm vil.)	13.2 - 18.3	Yuqori va zaif (Monotarmoqli tizim)	Sanoat tuzilmasi monotarmoqli, xomashyoni birlamchi qayta ishlash ustuvor.

Statistik ma'lumotlar asosida olib borilgan omilli tahlil natijalari sanoat mahsulotlari hajmiga ta'sir etuvchi omillarning kuchini aniqlash imkonini berdi. Ko'p omilli baholash modellarning determinatsiya koeffitsiyenti 0.892 ga teng bo'ldi. Bu ko'rsatkich shuni anglatadiki, tanlab olingan omillar (investitsiyalar va band xodimlar soni) hududiy sanoat mahsulotlari hajmi o'zgarishining 89.2 foizini to'liq tushuntirib

¹ Manbalar asosida muallif ishlanmasi

beradi, qolgan 10.8 foizi esa modelga kiritilmagan boshqa tashqi omillar ulushiga to'g'ri keladi.

Omialarning alohida ta'sir darajasi (elastiklik mezonlari) quyidagi iqtisodiy qonuniyatlarni aniqlab berdi:

Sanoat sohasiga yo'naltirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 1 foizga ortganda, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi hududlar kesimida o'rtacha 0.64 foizga o'sishi kuzatilgan.

Sanoat korxonalarida band bo'lgan xodimlar sonining 1 foizga ko'payishi esa ishlab chiqarish hajmini o'rtacha 0.38 foizga oshirgan.

Bu raqamli bog'liqliklar shuni ko'rsatadiki, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishni kengaytirishda yangi ishchi kuchini jalb qilish (ekntensiv yo'l) bilan solishtirganda, sohaga yangi investitsiyalarni kiritish va kapital ta'minotini yaxshilash (intensiv yo'l) deyarli ikki barobar yuqori samara bermoqda.

Hududlarning sanoat sohasidagi yillik o'sish sur'atlari va ularning diversifikatsiya ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalash uchun navbatdagi jadval ma'lumotlari shakllantirildi.

2-jadval.

Hududiy sanoat mahsulotlari o'sish sur'atlarining omilli taqsimoti¹

Iqtisodiy hududlar nomi	Sanoat mahsulotlari hajmining o'sish sur'ati, foizda	Kiritilgan investitsiyalar samaradorligi	Tarkibiy siljishlar indeksi (o'zgarish dinamikasi)
Toshkent shahri	108.5	Yuqori	Faol va ijobiy
Toshkent viloyati	106.2	Yuqori	Barqaror
Navoiy viloyati	104.8	O'rtacha-yuqori	Past o'zgaruvchan
Andijon viloyati	107.1	Yuqori	Yuqori faollik
Farg'ona viloyati	105.9	O'rtacha	Ijobiy siljish
Samarqand viloyati	106.4	O'rtacha	Muvozanatlashgan
Buxoro viloyati	103.5	Past-o'rtacha	Sust o'zgaruvchan
Jizzax viloyati	109.2	Juda yuqori	Tezkor tarkibiy o'sish
Sirdaryo viloyati	105.1	O'rtacha	Tizimli barqaror
Xorazm viloyati	104.2	Past	Monotarmoqli
Surxondaryo viloyati	102.8	Past	Past sur'atli

2-jadvaldan ko'rinib turibdiki, Jizzax viloyati eng yuqori o'sish sur'atini (109.2%) qayd etgan bo'lib, bu holat hududda investitsiyalar samaradorligi va tarkibiy siljishlar indeksining juda yuqori bo'lganligi bilan bevosita bog'liqdir. Aksincha,

¹ Manbalar asosida muallif ishlanmasi

Surxondaryo viloyatida o'sish sur'ati eng past (102.8%) ko'rsatkichga ega bo'lib, bu yerda investitsiyalarning tarmoqlarga ta'siri sust bo'lgan.

Iqtisodiy-statistik tahlil natijalari hududlar o'rtasida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi bo'yicha chuqur kutubxonaviy farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Respublika umumiy sanoat mahsulotining yarmidan ko'pi hanuzgacha Toshkent shahri, Toshkent va Navoiy viloyatlari hissasiga to'g'ri kelmoqda. Olimlar ta'kidlaganidek, bunday hududiy konsentratsiya tabiiy resurslarning joylashuvi va yirik industrial obyektlarning tarixiy omili bilan izohlanadi [7].

Biroq, bunday yuqori konsentratsiya darajasi iqtisodiy xavfsizlik nuqtai nazaridan muayyan tizimli xavflarni yuzaga keltirishi mumkin. Agar biror-bir hududda (masalan, Navoiy viloyatida) sanoatning asosiy qismi faqat tog'-kon va metallurgiya gigantlari faoliyatiga bog'liq bo'lsa, jahon bozorida rangli va qimmatbaho metallar narxining tebranishi butun hudud byudjetiga va ijtimoiy barqarorligiga bevosita ta'sir qiladi [8]. Shu sababli, past darajada rivojlangan Surxondaryo yoki Xorazm kabi viloyatlarda mahalliy xomashyoni qayta ishlashga asoslangan kichik va o'rta sanoat korxonalari tarmog'ini kengaytirish strategik zaruriyatdir.

Tarmoq konsentratsiyasi indekslarining dinamikasi shuni ko'rsatadiki, keyingi yillarda Andijon, Farg'ona va Samarqand viloyatlarida diversifikatsiya darajasi ijobiy tomonga o'zgargan. Bu hududlarda to'qimachilik, oziq-ovqat va qurilish materiallari sanoatining parallel rivojlanishi hisobiga monotarmoqlilik xavfi kamaygan [9].

Tarkibiy siljishlar indeksi yordamida o'tkazilgan hisob-kitoblar shuni tasdiqladiki, qayta ishlash sanoatining tarkibida yuqori va o'rta-yuqori texnologik tarmoqlar ulushi sezilarli darajada oshgan. Bu jarayonda hududlarda tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) va kichik sanoat zonolari (KSZ) muhim rol o'ynadi [10]. Masalan, Jizzax viloyatida avtomobil sanoati va elektrotexnika yo'nalishidagi yangi quvvatlarning ishga tushirilishi viloyat sanoatining uzoq yillar davomida davom etgan agrar-xomashyoviy yo'nalishini sifat jihatidan o'zgartirdi. Bu esa hududiy sanoat tuzilmasini modernizatsiya qilishda davlatning maqsadli investitsiya siyosati samarali vosita ekanligini isbotlaydi [11].

Ishlab chiqarish tizimini baholash asosida olingan investitsiyaviy (0.64) va mehnat (0.38) koeffitsiyentlari hududlar sanoatining omillarga sezuvchanligini aniq ko'rsatib berdi. Investitsiyalarning ta'sir darajasi ishchi kuchiga nisbatan deyarli ikki barobar yuqoridir. Bu iqtisodiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadigan Kapital-intensiv (capital-intensive) o'sish modeliga mos keladi [12].

Biroq, faqatgina investitsiyalar hajmini oshirish orqali barqaror rivojlanishga erishib bo'lmaydi. Kiritilayotgan kapitalning sifati, ya'ni ularning innovatsion texnologiyalar va raqamli yechimlarni sotib olishga yo'naltirilishi muhim ahamiyatga ega. Sanoat korxonalarida mehnat unumdorligini oshirmasdan turib, ishchi kuchi sonini ekstensiv ko'paytirish tarmoqning raqobatbardoshligini pasaytiradi [13]. Shu sababli, kelgusida hududlar kesimida "sanoat mahsulotlari hajmi - investitsiya - mehnat unumdorligi" zanjiri bo'yicha tizimli monitoring olib borish va investitsiyalarni yuqori texnologiyali loyihalarga yo'naltirish lozim [14].

O'tkazilgan klaster tahlili natijalari mamlakat hududlarini uchta asosiy sanoat klasteriga ajratish imkonini berdi. Birinchi klasterga kiruvchi Navoiy va Toshkent viloyatlari uchun yirik sanoat konglomeratlari atrofida kichik innovatsion yo'ldosh korxonalarni rivojlantirish tavsiya etiladi [15].

Ikkinchi klasterdagi Farg'ona vodiysi viloyatlari va Samarqand uchun esa ishchi kuchining ko'pligi va tadbirkorlik faolligi yuqoriligini hisobga olib, mehnat sig'imi yuqori bo'lgan tayyor to'qimachilik, charm-poyabzal va oziq-ovqat klasterlarini chuqurlashtirish lozim. Uchinchi klasterdagi Surxondaryo va Buxoro kabi hududlarda agrosanoat majmuasini rivojlantirish va xomashyoni mahalliy darajada yakuniy mahsulotgacha qayta ishlash zanjirini yaratish zarur hisoblanadi [16].

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan iqtisodiy-statistik tahlil mamlakat hududlarida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega ekanligini, biroq hududlar kesimida rivojlanish darajasi va ishlab chiqarish tarkibida sezilarli tafovutlar saqlanib qolayotganini ko'rsatdi. Tahlil natijalari sanoat ishlab chiqarishining asosiy qismi ayrim hududlarda yuqori darajada jamlanganini, ayrim viloyatlarda esa sanoat faoliyatining monotarmoqli xususiyati saqlanayotganini tasdiqladi. Diversifikatsiya darajasi yuqori bo'lgan hududlarda ishlab chiqarishning barqarorligi va o'sish sur'atlari nisbatan yuqori ekani aniqlandi.

Omili tahlil natijalari asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmiga mehnat resurslariga nisbatan kuchliroq ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Shuningdek, klaster tahlili hududlarning sanoat rivojlanish xususiyatlari bir-biridan farq qilishini va ularni rivojlantirishda hududlarning mavjud iqtisodiy salohiyati hamda ixtisoslashuvini hisobga olish zarurligini ko'rsatdi. Olingan natijalar hududlarda sanoat ishlab chiqarishini baholashda iqtisodiy-statistik yondashuvlardan foydalanish boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash imkoniyatlarini kengaytirishini tasdiqladi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

birinchidan, hududlarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini muntazam iqtisodiy-statistik monitoring qilish hamda hududlar kesimida diversifikatsiya va konsentratsiya darajasini baholovchi indikatorlar tizimini amaliyotga keng joriy etish maqsadga muvofiq;

ikkinchidan, sanoat ishlab chiqarishi nisbatan past rivojlangan hududlarda mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlashga yo'naltirilgan investitsiya loyihalarini kengaytirish va ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish tavsiya etiladi;

uchinchidan, hududlarning ixtisoslashuvi, tabiiy resurslari va mehnat salohiyatidan kelib chiqib sanoat klasterlarini rivojlantirish hamda yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan ishlab chiqarish tarmoqlarini kengaytirish zarur;

to'rtinchidan, hududiy sanoat siyosatini shakllantirishda iqtisodiy-statistik tahlil natijalari, investitsiyalar samaradorligi va tarkibiy siljishlar ko'rsatkichlaridan kompleks foydalanish boshqaruv qarorlarining asoslanganligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur takliflarning izchil amalga oshirilishi hududlarda sanoat ishlab chiqarishining muvozanatli rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, investitsiya resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlaydi, sanoat tarmoqlarining diversifikatsiyalashuvini jadallashtiradi hamda hududlarning uzoq muddatli iqtisodiy raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Salimov, B. T. (2015). Hududiy iqtisodiyot: darslik. Toshkent: Iqtisod-MoliY. - 280 b.
2. Nazarov, SH. SH. (2018). Hududlar iqtisodiy salohiyatini rivojlantirish muammolari. Toshkent: Fan. - 210 b.
3. To'xtamishev, SH. A. (2020). O'zbekiston sanoati rivojlanishining hududiy xususiyatlari. Samarqand: SamDU nashriyoti. - 165 b.
4. Eshonqulov, A. A. (2012). Iqtisodiy statistika: darslik. Toshkent: O'qituvchi. - 340 b.
5. Xerfindal, O. K. (1959). Konsentratsiya va tarmoq tuzilmasi tahlili. Moskva: Progress. - 190 s.
6. Radhandling, K. P. (2017). Ekonometrika asoslari va modellashtirish. Toshkent: MoliY. - 295 b.
7. Sayfullayeva, R. H. (2019). Hududiy sanoat majmualari tuzilmaviy transformatsiyasi. Farg'ona: FarDU. - 180 b.
8. Xolxo'jayev, D. Z. (2021). Ishlab chiqarish iqtisodiyoti va diversifikatsiya sur'atlari. Toshkent: TDIU. - 225 b.
9. Krugman, P. (1991). Geography and Trade. Cambridge: MIT Press. - 142 p.
10. Mirzayev, M. I. (2016). Erkin iqtisodiy zonalarining hududiy sanoatga ta'siri. Namangan: NamDU. - 150 b.
11. Porter, M. (2005). Xalqaro raqobat va klasterlar. Moskva: Alpina Pablisher. - 640 s.
12. Mahmudov, N. M. (2014). Innovatsion iqtisodiyot va tarkibiy siljishlar tahlili. Toshkent: Fan va texnologiy. - 260 b.
13. Bo'ronov, J. Q. (2018). Hududiy iqtisodiyotda mehnat unumdorligi statistikasi. Buxoro: BuxDU. - 135 b.
14. Islomov, H. A. (2022). Sanoat siyosati samaradorligini baholash mezonlari. Toshkent: Iqtisodiyot. - 195 b.
15. Sulaymonov, SH. SH. (2020). Mintaqaviy iqtisodiy tizimlarni klasterlash metodlari. Qarshi: Nasaf. - 175 b.
16. Berkinov, B. B. (2019). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sanoati. Toshkent: Iqtisod-MoliY. - 240 b.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:
Ingliz tili muharriri:
Rus tili muharriri:
Musahhih:
Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Karimova Shirin Zoxid qizi
Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, iyun, 6-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**